

УДК 631.115.11.

І. І. Вініченко,
д.е.н., проф.
Л. І. Рева,

к. с.-г. н., доц., Дніпропетровський державний аграрний університет

РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСТВА

Анотація. У статті розглянуто становлення та розвиток фермерських господарств, які вже стали однією з визнаних форм сімейних аграрних господарств. Саме вони є найбільш пристосовані до ринкових відносин, оскільки в них найповніше реалізуються інтереси виробника, забезпечуючи при цьому потреби споживача.

Annotation. The formation and development of farms that had already become one of the defined farms forms of agrarian households are examined. In the article it is one of the most adapted to market relations that the interest of producers are realized and provide the needs of consumers.

Ключові слова: аграрний сектор, сільське господарство, ринкові відносини, форми господарювання, фермерське господарство.

Key words: agrarian sector, agriculture, market relations, forms of ménage, farm.

Вступ

Вивченню проблем становлення, функціонування та ефективного розвитку фермерських господарств у процесі ринкових перетворень як однієї із форм господарювання присвячені наукові праці Душина Б.В., Макаренка П.М., Мельника Л.Ю., Саблука П.Т. та інших вчених. Фермерські господарства – це форма підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробленням та реалізацією, з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства, це форма вільного підприємництва, переважно приватної форми власності на землю та засоби виробництва. В останні роки з'являється усе більше літератури з проблем ефективного фермерського господарювання. До їх числа вони відносять: вибір територіального місця розташування й обґрунтування оптимального розміру селянського господарства, формування ресурсної бази й організації виробничого обслуговування. Незважаючи на те, що групування наведених факторів у цілому традиційне, конкретний зміст кожного з них визначається особливостями досліджуваного об'єкта і поставленими при цьому задачами. Тому нами сконцентрована увага на основних недостатньо вивчених факторах ефективного розвитку фермерських господарств.

Результати дослідження

Запровадження фермерства в Україні відбулося у 1991 р. на основі Закону України «Про (селянське) фермерське господарство». Зважаючи на певну економічну, політичну і соціальну нестабільність у державі, правові засади функціонування нового аграрного суб'єкта були досить неоднозначними. Найсуперечливішими були і є, форми типізації фермерських господарств, правові форми використання земель, форми залучення найманих працівників до роботи тощо. Фермерство – як особлива форма агроформувань, почало розвиватись в Україні у 1989-1990 рр. У 1991 р. їх налічувалось 27 тис., з загальною площею сільськогосподарських угідь 52,5 тис. га. У перші роки незалежності України фермерство розвивалось бурхливими темпами і на початку 1993 р. кількість фермерських господарств уже становила 30,3 тис. з площею сільськогосподарських угідь 635,1 тис. га. Подальші темпи росту фермерських господарств сповільнюються. У 2000 р. після реорганізації КСП в Україні налічувалось 42,2 тис. ферм (зокрема, 1254 ферм було створено у процесі реформування КСП). Загальна площа їх сільськогосподарських угідь збільшилась майже у 2 рази порівняно з 1999 р. і становила 2379,9 тис. га [4].

У 2010 р. на території країни виробництвом сільськогосподарської продукції займалося 56 тис. аграрних підприємств різних організаційно-правових форм господарювання (включаючи фермерські господарства), які використовували 21,6 млн. га сільськогосподарських угідь. У господарських товариствах зосереджено 49,1 % цих угідь, у фермерських господарствах – 20,0 %, у приватних підприємствах – 16,0 %, у виробничих кооперативах – 4,6 %, у державних підприємствах – 2,6 %, у підприємствах інших форм господарювання – 7,7% [5].

На 1 січня 2011 р. в Україні налічується 42 тис. фермерських господарств, у власності та користуванні яких знаходилося 4,3 млн. га сільгоспугідь, з них 4,2 млн. га ріллі. Середній розмір фермерських наділів у 2010 р. проти 2009 р. збільшився на 0,7 га і становив 103,3 га. Площі земель фермерів розширюються як шляхом укрупнення самих господарств, так і оренди земельних часток. Орендовані землі фермерських господарств станом на 1 січня 2011 р. склали 79,9 % загальної площі землі, яка є в їх користуванні [8]. У економічно розвинених країнах світу земельні наділи під фермерськими господарствами досить різні: від 180 га на одну ферму у США до 13-17 га – у Фінляндії [4].

Аналіз чисельності фермерських господарств у Дніпропетровській області (табл.1) засвідчує, що вони становлять значну групу (близько 8% від загальної кількості по Україні). За 3346 фермерськими господарствами закріплено 450,9 тис. га сільськогосподарських угідь, зокрема 445,8 тис. га ріллі. У 2010 р. на одне фермерське господарство в Дніпропетровській області припадає в середньому близько 135 га сільськогосподарських угідь в тому числі 133,2 га ріллі [6]. Це свідчить про те, що розміри фермерських господарств в Україні, а також і в Дніпропетровській області достатні для ведення ефективного аграрного виробництва.

Таблиця 1.

Динаміка чисельності фермерських господарств та виділених для їх ведення земель

Показники	Роки							
	2007		2008		2009		2010	
	Україна	Дніпропетр. область	Україна	Дніпропетр. область	Україна	Дніпропетр. область	Україна	Дніпропетр. область
Кількість ФГ, од	43410	3475	42446	3371	41906	3352	41726	3346
Площа с.-г. угідь, що виділена для ведення ФГ, тис. га	4198,9	462,6	4327,8	453,4	4298,6	451,6	4290,8	450,9

у т.ч. , ріллі	4056,2	456,8	4189,3	447,9	4165,1	439,8	4161,9	445,8
----------------	--------	-------	--------	-------	--------	-------	--------	-------

Але з кожним роком кількість фермерських господарств в області зменшується і це здебільшого відбувається за рахунок фермерських господарств з площею земельної ділянки до 50 га сільськогосподарських угідь. Більшість фермерських господарств спеціалізуються на виробництві продукції рослинництва, де фермер дбайливо, по-господарськи ставиться до використання землі. У 2010 р. фермерськими господарствами України було вироблено 4703 тис. тонн зернових культур, що становило 15,8 % валового виробництва зернових культур в Україні; 1155 тис. т цукрових буряків (9,1%); 1208 тис. т соняшника (21,6%); 161 тис. т картоплі (33,3%); 212 тис. т овочів (22 %) [5]. Фермерськими господарствами Дніпропетровської області вироблена значна кількість як рослинницької так і тваринницької продукції (табл.2).

Таблиця 2.

Виробництво сільськогосподарської продукції фермерськими господарствами Дніпропетровщини

Показники	Роки							
	2007		2008		2009		2010	
	тис. тонн	%	тис. тонн	%	тис. тонн	%	тис. тонн	%
Зернові культури	323,1	25,0	700,1	25,0	518,8	25,0	492,3	26,6
Цукрові буряки	37,5	28,3	29,0	90,0	6,1	20,2	5,8	23,0
Соняшник	137,2	28,0	213,1	29,4	205,5	29,9	210,2	28,6
Картопля	7,4	26,9	10,1	25,0	12,5	29,0	8,5	30,7
Овочі	15,4	28,8	21,6	32,0	14,4	29,7	17,5	33,1
Плоди та ягоди	0,6	6,4	0,9	12,0	0,6	11,3	1,4	18,4
М'ясо	2,2	1,4	2,0	1,1	1,8	0,9	2,1	1,0
у т.ч.: яловичина і телятина	0,3	2,0	0,1	0,8	0,1	0,98	0,1	1,0
- свинина	1,9	3,9	1,9	4,1	1,6	3,6	2,0	4,3
- м'ясо птиці	-	-	-	-	0,1	0,07	-	-
Молоко	1,5	0,36	1,7	0,44	2,3	0,64	2,2	0,65
Яйця, млн. шт.	9,1	1,3	9,8	1,1	9,1	0,95	8,9	0,89
Вовна, тонн	1,0	2,6	3,0	5,6	5,0	7,6	6,0	8,9

Аналізуючи виробництво сільськогосподарської продукції фермерськими господарствами Дніпропетровської області, можна зробити висновок про тенденцію її зростання. Так, виробництво зерна зросло з 321,1 тис. тонн у 2007 році до 492,3 тис. тонн у 2010 році і складає четверту частину від загального обсягу виробництва зерна в області. Аналогічні показники склались в області і з виробництва соняшника, картоплі та овочів. Виключенням є виробництво цукрового буряка, у 2010 році його було зібрано лише 5,8 тис. тонн проти 37,5 тис. тонн у 2007 році.

Однак, за певних позитивних зрушень становлення і розвиток фермерських господарств гальмується складною економічною ситуацією в країні, відсутністю належної державної підтримки. За параметрами фермерські господарства області недостатньо забезпечені технічними засобами. Незважаючи на те, що тваринницькі галузі (м'ясо-молочне скотарство, свинарство, птахівництво) забезпечують грошові надходження впродовж року, багато господарств або зовсім не займаються тваринництвом або на неналежному рівні. Як видно з табл. 2 виробництво тваринницької продукції в Дніпропетровській області знаходиться на низькому рівні, зменшилось виробництво м'яса, яєць. Це зумовлено високою капітало- та трудовістю тваринництва, браком коштів для будівництва приміщень, відчуваються труднощі з отриманням позики тощо. Тому у фермерських господарствах України на 100 га сільськогосподарських угідь припадає всього 2,9 голови великої рогатої худоби, корів – 0,8 голови, свиней – 6,8 голів, овець і кіз – 1,3 голови, птиці – 67,5 голови, деякі з цих показників в порівнянні з минулими роками знизились [4]. У 2010 р. фермерські господарства України виробили 2,3% від загального обсягу м'яса (у забійній вазі), 0,9 % молока, 0,6 % яєць, 4,2 % вовни, ці показники збільшилися в порівнянні з попереднім 2009 роком [5].

Ще однією істотною перешкодою, що гальмує розвиток та ефективне функціонування фермерства в Україні, є орендні відносини. Світовий досвід засвідчує, що у економічно розвинутих країнах фермерство базується на власній землі, яка становить переважну більшість у загальній площі цих господарств. В Україні ж фермер досить часто змушений брати невеликі клаптики землі у багатьох орендодавців для того, щоб сформувати земельний масив, на якому можна було б ефективно господарювати. Тому фермер не може будувати перспективних планів на тривалий період, оскільки немає впевненості, що орендодавець не захоче повернути свій пай.

Подальший розвиток фермерства вирішує і соціальне питання сільських територій, має вагомe значення у вирішенні проблем зайнятості сільського населення, оскільки фермери мають право вільного найму працівників, а також вільно розпоряджатися виробленою продукцією та отриманим доходом, зокрема в частині розподілу між найманими працівниками. Із загальної кількості зайнятих у фермерських господарствах 73 % становлять члени фермерського господарства, 11 % - працюють за трудовою угодою, близько 16 % - залучені на сезонні роботи. Це свідчить про велику зацікавленість членів фермерського господарства у результатах власної праці та ефективності господарювання, адже саме від цього залежатиме їх добробут. Заслугує на увагу і те, що серед працюючих у фермерських господарствах України 33% становлять жінки (у західних областях їх частка сягає 37-45% [7]). Це показує, що жінки у сільському господарстві працюють практично нарівні з чоловіками.

Аграрна політика передбачає зростання соціально-економічної ролі фермерства на селі, а перспектива їх розвитку полягає в кооперуванні. У перспективі фермери можуть організувати кооперативи з виробництва, зберігання, перероблення чи реалізації сільськогосподарської продукції. Такого роду кооперативи велике значення матимуть в матеріальному забезпеченні фермерських господарств, наприклад, кооперативи з технічного обслуговування фермерів. Окрім цього необхідно, щоб уряд забезпечив максимальне сприяння фермерському руху шляхом запровадження ринку землі, науково обґрунтованій оцінці земельних наділів, а також наданні матеріально-фінансової підтримки фермам як форм господарювання в аграрному секторі. Також потрібно сприяти підвищенню освітнього та професійного рівня фермерів, всебічно допомагати молодим фахівцям у сільській місцевості. У цьому напрямку появились позитивні кроки з боку держави, так, 1 березня 2011 року Постановою Верховної Ради України прийнято за основу проект Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань створення та діяльності фермерських господарств, поданий кабінетом Міністрів України. Цей законопроект який прийнятий у першому читанні, передбачає внесення змін до ст.118 Земельного кодексу України та ст. 5, 7 Закону України «Про фермерське господарство» та виключення ст.6 цього Закону [1]. Вказаними змінами передбачається, що для створення фермерського господарства тепер не вимагатиметься надання висновків комісії з питань створення фермерських господарств. Для отримання у власність або оренду земельних ділянок для ведення фермерського господарства громадянин, після прийняття законопроекту, подаватиме замість рішення комісії з питань створення фермерських господарств документи, що підтверджують досвід роботи у сільському господарстві або наявність освіти, отриманої в аграрному навчальному закладі. Перелік цих документів буде визначатися спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері аграрної

політики. Вказані зміни дозволять усунути додаткові необґрунтовані бар'єри для створення фермерського господарства, зокрема ті, які створюються незаконними рішеннями чи бездіяльністю комісій.

Висновки

Фермерське господарство – це одна із форм господарювання на селі, яка характеризується домінуванням приватної власності на землю та засоби виробництва, якому властиві вільний вибір виду господарської діяльності та повна економічна відповідальність за результати господарювання. Для розширення такого виду бізнесу у сільському господарстві України, крім почуття відповідальності за власну справу необхідно дати законодавчу базу, спроможну захищати селянина від будь яких посягань на його приватну власність та забезпечувати дієву підтримку держави. На селі потрібно створити такі умови, щоб кожний селянин мав вільний вибір щодо умов господарювання і сьогодні цю допомогу надає прийнятий Закон України «Про фермерське господарство». Відтепер право на створення фермерського господарства матиме кожен дієздатний громадянин України, який досяг 18-річного віку та виявив бажання створити фермерське господарство.

Література

1. Горпинюк І. Фермерство-це просто // Агробізнес сьогодні. – 2011. – № 9. – С.8-9.
2. Душин Б.В., Вініченко І.І., Самілик Т.М. Забезпеченість фермерських господарств Дніпропетровщини виробничими ресурсами // Агросвіт. – 2011. – № 7. – С.2-5.
3. Кропивко М.М. Розвиток матеріально-технічної бази селянських (фермерських) господарств // Економіка АПК. – 2003. – №1. – С 69-75.
4. Махортов Ю.О., Дмитренко В.Л. Сучасний стан і перспективи розвитку фермерства в Україні // Вісник аграрної науки. – 2003. – № 6. – С. 73-76.
5. Статистичний щорічник України за 2010 р. Київ. Державне підприємство «Інформаційно-аналітичне агентство». – 2011. – С. 160-161.
6. Статистичний щорічник Дніпропетровської області за 2010 р. – м.Дніпропетровськ. – 2011. – С.7-9.
7. Шпичак О.М., Саблук П.Т., Ситник В.П., Ніколаєва З.П., Білаш В.П. Ціни, витрати, прибутки агровиробництва та інфраструктура продовольчих ринків України / О.М.Шпичак (ред.). – К.: Либідь. 2000. – 585с.
8. www.ukrexport.gov.ua.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2012 р.

